

Potiču li financijska znanja planiranje za mirovinu?

Pepur, Sandra; Rimac Smiljanić, Ana; Vukava, Ivana

Source / Izvornik: **Financijska kretanja - najnoviji događaji i perspektive, 2019, 323 - 349**

Book chapter / Poglavlje u knjizi

Publication status / Verzija rada: **Published version / Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:124:236430>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-06-30**

Repository / Repozitorij:

[REFST - Repository of Economics faculty in Split](#)

UNIVERSITY OF SPLIT

See discussions, stats, and author profiles for this publication at: <https://www.researchgate.net/publication/360777980>

Potiču li financijska znanja planiranje za mirovinu?

Chapter · May 2019

CITATIONS

0

READS

15

3 authors, including:

Sandra Pepur

15 PUBLICATIONS 297 CITATIONS

SEE PROFILE

Ana Rimac Smiljanić

University of Split

16 PUBLICATIONS 29 CITATIONS

SEE PROFILE

Some of the authors of this publication are also working on these related projects:

Challenges of Alternative Investments [View project](#)

ANA RIMAC SMILJANIĆ / MARIJA ŠIMIĆ ŠARIĆ / JOSIP VISKOVIĆ

**FINANCIJSKA KRETANJA -
NAJNOVIJI DOGAĐAJI I PERSPEKTIVE**

**FINANCIAL DEVELOPMENTS -
LATEST EVENTS AND PERSPECTIVES**

Sveučilište u Splitu

Ekonomski fakultet

Izdavač / Publisher

Sveučilište u Splitu, Ekonomski fakultet

Za izdavača / For the Publisher

prof. dr. sc. Maja Fredotović

Recenzenti / Reviewers

prof. dr. sc. Nikša Nikolić

Sveučilište u Splitu, Ekonomski fakultet

prof. dr. sc. Mario Pečarić

Sveučilište u Splitu, Ekonomski fakultet

izv. prof. dr. sc. Dražen Koški

Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Ekonomski fakultet

izv. prof. dr. sc. Igor Živko

Sveučilište u Mostaru, Ekonomski fakultet

Prijelom / Layout

izv. prof. dr. sc. Josip Visković

Dizajn korica / Cover Design

Sveučilište u Splitu, Ekonomski fakultet

Objavlivanje ove znanstvene e-knjige odobrio je Senat Sveučilišta u Splitu.

FINANCIJSKA KRETANJA –
NAJNOVIJI DOGAĐAJI I PERSPEKTIVE

FINANCIAL DEVELOPMENTS -
LATEST EVENTS AND PERSPECTIVES

ZNANSTVENA E-KNJIGA

Urednici / Editors

izv. prof. dr. sc. Ana Rimac Smiljanić

doc. dr. sc. Marija Šimić Šarić

izv. prof. dr. sc. Josip Visković

Split, 2019.

POTIČU LI FINANCIJSKA ZNANJA PLANIRANJE ZA MIROVINU?

doc. dr. sc. Sandra Pepur
Sveučilište u Splitu
Ekonomski fakultet Split
sandra.pepur@efst.hr

izv. prof. dr. sc. Ana Rimac Smiljanić
Sveučilište u Splitu
Ekonomski fakultet Split
ana.rimac.smiljanic@efst.hr

Ivana Vukava, mag. oec.
ivana.vukava@gmail.com

Sažetak

U radu se ispituje financijska pismenost studenata ekonomskih studija i analizira njihova upoznatost s planiranjem mirovine. Istraživanje je potaknuto rezultatima dosadašnjih studija koji svrstavaju mlade ljude u dio populacije s najnižom razinom financijske pismenosti. U radu se poseban naglasak stavlja na pogled studenata na pitanje planiranja za mirovinu. Naime, većina istraživanja ukazala je na nedovoljnu zainteresiranost pojedinaca upravo za ovaj segment štednje/ulaganja za starost, a koji je ključan u kontekstu očekivanih reformi mirovinskog sustava. Studente očekuje osamostaljivanje i stjecanje financijske neovisnosti koja za sobom povlači i određenu razinu odgovornosti za poduzete financijske odluke. Rezultati su pokazali da viša mirovinska znanja imaju studenti koji su iskazali bolja financijska znanja. Preferirani oblik štednje za mirovinu studenta ovisi o vrsti štednje/ulaganja za mirovinu koju imaju njihovi roditelji, a studenti koji su znanja o financijama stekli primarno na fakultetu/školi kao najpoželjniji oblik ulaganja za mirovinu odabiru mirovinske fondove. Rad daje doprinos postojećoj literaturi u području unaprjeđenja financijske pismenosti studenata s ciljem poboljšanja budućeg blagostanja nakon umirovljenja. Rezultati ovog istraživanja predstavljaju polazišnu točku za provedbu detaljnijeg istraživanja na ukupnoj studentskoj populaciji.

Ključne riječi: *financijska znanja, financijska pismenost, planiranje mirovine, mirovinska pismenost, studenti ekonomskih studija*

JEL klasifikacija: A20, D14, G11, J26, G41

1. Uvod

Složenost financijskog okruženja i dinamičke promjene zadnjih desetljeća stavile su pred kućanstva i pojedince veću odgovornost po pitanju štednje, ulaganja, zaduživanja, planiranja neposredne budućnosti, ali i dugoročnog planiranja kao što su mirovinska primanja. Brojni novi financijskih proizvodi/usluge olakšali su upravljanje vlastitim financijama, ali istodobno predstavljaju izazov u snalaženju u velikom broju informacija koje ih prate. Da bi se te informacije selektirale, razumjele i ispravno interpretirale te kao takve predstavljale podlogu za donošenje kvalitetnih financijskih odluka u interesu pojedinca i njegove obitelji i, u konačnici, društva u cjelini, nužna je određena razina financijske pismenosti.

Istraživanja provedena u različitim okruženjima i na različitim skupinama ispitanika generalno su potvrdila relativno nisku razinu pismenosti, a većina stanovništva čak i u razvijenom dijelu svijeta nije upoznata niti s najosnovnijim ekonomskim konceptima koji su potrebni za donošenje odluka o štednji i investicijama (Lusardi i Mitchell, 2007). Niska razina financijskih znanja, niska svjesnost o riziku i izloženosti rizicima te mogućnostima njihovog upravljanja za posljedicu mogu imati zaduživanje po višim kamatnim stopama, akumulaciju nižeg dohotka, manju participaciju na dioničkim tržištima, kao i neshvaćanje potrebe i pasivnost u dugoročnom planiranju za financijski mirniju starost. Dakle, pojedinci koji nisu financijski pismeni snose visoki rizik donošenja odluka koje mogu dugoročno umanjiti njihov životni standard. Upravo iz rizika koji proizlaze iz financijske nepismenosti proizlazi važnost mjerenja, istraživanja i unaprjeđivanja financijske pismenosti te kroz njeno promoviranje podizanje svijesti o brojnim opasnostima koje su posljedica nedovoljnog znanja i informiranosti te, u uvjetima brzih i intenzivnih promjena, neprimjerenih vještina za donošenje ispravnih financijskih odluka (Furtuna, 2008).

Sastavni dio šireg koncepta financijske pismenosti je mirovinska pismenost čija se važnost aktualizirala posljednjih godina. Recentni demografski trendovi starenja stanovništva (zbog smanjene stope fertiliteta i produljenja

trajanja životnog vijeka) i posljedično smanjenja radno-aktivnog stanovništva i porasta udjela starije populacije u ukupnom stanovništvu, a koji potiču nužnost reformi mirovinskih sustava, naglašavaju važnost planiranja ulaganja, odnosno dugoročnog planiranja za mirovinu. Naime, postojeći sustav međugeneracijske solidarnosti, zbog navedenih nepovoljnih trendova, biti će dostatan samo za pokriće dijela troškova odnosno nužnog dijela socijalne zaštite (Škreblin Kirbiš et al. 2011). Stoga danas pojedinci, a ne više država, postaju glavni odgovorni za svoju financijski sigurnu starost, odnosno osiguranje preostalog dijela primanja kroz različite oblike mirovinske štednje i ulaganja, a koji bi bili dostatni za primjerenu kvalitetu života nakon umirovljenja.

Dosadašnja istraživanja upućuju na pozitivnu vezu između financijskog znanja i financijskog ponašanja (npr. Lusardi i Mitchell, 2009) odnosno planiranja za mirovinu (Lusardi i Mitchell, 2011, Van Rooij et al., 2012). Međutim, pojedinci su nedovoljno fokusirani na planiranje mirovine (Škreblin Kirbiš et al., 2011) i pored nedostatnih znanja o bitnim financijskim konceptima, ne planiraju za mirovinu, čak i kada je trenutak umirovljenja blizu (Lusardi i Mitchell, 2009). S obzirom da su odluke o štednji i ulaganju za treću dob dugoročne važno je da budući umirovljenici pravovremeno budu upoznati s mogućnostima privatne štednje i oblicima ulaganja kojima mogu smanjiti jaz između stvarnih i željenih primanja u razdoblju nakon umirovljenja. Stoga mirovinska pismenost, kao segment opće, financijske pismenosti, pored podizanja svjesnosti o riziku i znanja o financijskim instrumentima i riziku, obuhvaća i informiranost o obilježjima mirovinskog osiguranja te stjecanje znanja i razvijanje vještina pojedinca koje će biti u funkciji povećanja privatnih izvora u ukupnim mirovinskim primanjima (Škreblin Kirbiš et al., 2011, str. 131).

Sve navedeno posebno se tiče studentske populacije koja je u fokusu ovog istraživanja. Naime, oni se približavaju vremenu osamostaljenja i suočavanja sa stvarnim financijskim problemima, rizicima i odgovornostima odraslih osoba. Mladi su skupina koja će najviše biti pogođeni skorim i neizbježnim reformama mirovinskog sustava, te bi im, kada uskoro uđu na tržište rada, jedan od prioriteta trebalo biti upravo planiranje za mirovinu i mirovinska štednja. Na temelju svega navedenog otvaraju se istraživačka pitanja: planiraju li studenti primanja za mirovinu, koliko dobro poznaju mogućnosti i ograničenja mirovinskog sustava zemlje, prednosti privatne štednje te koliko su svjesni vlastite odgovornosti i činjenice da će kvaliteta njihovog života nakon umirovljenja uvelike ovisiti o odlukama koje su po pitanju štednje i ulaganja donijeli odnosno propustili donijeti tijekom radnog vijeka? Navedeno definira i višestruke ciljeve ovog rada: utvrditi razinu financijskih znanja studenata, istražiti njihove stavove i svjesnost o važnosti i potrebi

planiranja za mirovinu, te ispitati utjecaj financijskih znanja na planiranje za mirovinu.

Anketni upitnik distribuiran je *online* u razdoblju od 6. svibnja do 6. lipnja 2019. godine, a predmetnom analizom obuhvaćeno je 379 upitnika prikupljenih od studenata sa studijskih programa ekonomije u Republici Hrvatskoj.

Rezultati istraživanja su pokazali da najbolja znanja o mirovinskim sustavu imaju studenti koji su pokazali i najviše financijskih znanja. Studenti viših godina studija preferiraju složenije oblike ulaganja iz čega se može zaključiti da financijsko znanje koje stječu tijekom studiranja utječe na njihove stavove o izboru vrste štednje za mirovinu. Nadalje, studenti koji su znanja o financijama stekli dominantno na fakultetu/školi kao najpoželjniji oblik ulaganja za mirovinu odabiru mirovinske fondove. Također, ponašanje roditelja odnosno njihov izbor štednje i ulaganja za treću dob značajno utječe na stavove studenata o štednji i planiranju za mirovinu.

Rad je strukturiran na sljedeći način. U idućem poglavlju argumentirati će se važnost financijskih znanja i planiranja štednje za mirovinu. Slijedi dio rada o važnosti mirovinskih znanja u kontekstu postojećeg mirovinskog sustava i izazova koje nose nužne reforme. U četvrtom dijelu rada dat će se prikaz glavnih rezultata recentnih istraživanja o planiranju za mirovinu, s naglaskom na ona koja ispituju studentsku populaciju. U petom dijelu rada prezentirat će se rezultati provedenog istraživanja, a u posljednjem poglavlju daju se zaključna razmatranja.

2. Važnost financijskih znanja i pravovremenog promišljanja o mirovini(skoj štednji)

Financijska znanja, uz stavove i ponašanja, predstavljaju financijsku pismenost. Između brojnih definicija financijske pismenosti (detaljnije vidjeti primjerice u Ergün, 2017), najčešće se navodi definicija Organizacije za ekonomsku suradnju i razvoj (OECD) prema kojoj je financijska pismenost „proces u kojem financijski potrošači/ulagači poboljšavaju svoje razumijevanje financijskih proizvoda i koncepata te putem informacija, uputa i/ili objektivnih savjeta razvijaju potrebne vještine i sigurnost kako bi postali svjesniji financijskih rizika i prilika, kako bi mogli donositi utemeljene odluke, kako bi znali gdje se obratiti za pomoć te kako bi poduzimali druge učinkovite mjere za poboljšanje svoje financijske dobrobiti“ (Vehovec, 2011, str. 67; OECD, 2005, str. 113 - 108).

Navedena definicija odražava obuhvatnost i kompleksnost poimanja financijske pismenosti kao kombinacije znanja, stavova i adekvatnog ponašanja koji omogućuju pojedincu bolje snalaženje u promjenjivom okruženju i ostvarenje osobnih dobiti u novonastalim okolnostima. Važnost financijske pismenosti pojedinaca i njeno promicanje potaknuli su globalizacijski trendovi, integracija financijskih tržišta te razvoj tehnologije i inovacija koji su rezultirali rastućim brojem sofisticiranih financijskih proizvoda i usluga kao i kanalima njihove distribucije do krajnjih korisnika. U takvim okolnostima pojedinci imaju više mogućnosti za samostalno upravljanje vlastitim financijama, ali ih one istodobno stavljaju pred izazove izbora adekvatnog financijskog proizvoda/usluge jer usporedno raste i dostupnost i količina informacija o pojedinom proizvodu/usluzi. Stoga, osim stjecanja dodatnih i specifičnih znanja, pojedinci trebaju razviti i vještine neophodne za selekciju i razumijevanje različitih informacija, a sve kako bi bili pripremljeni, u novonastalim okolnostima, donijeti kvalitetne financijske odluke, odnosno minimizirati loše, a koje su u funkciji ostvarenja postavljenih ciljeva.

Jedna od najaktivnijih institucija u području inicijativa vezanih uz financijsku pismenost, uz Europsku komisiju i Svjetsku banku, je Organizacija za europsku suradnju i razvoj (OECD) koja je financijsku pismenost prepoznala kao važnu kompetenciju i uključila je u PISA istraživanje koje svake tri godine ispituje razinu učeničkih postignuća u području čitanja, matematike, znanosti, a od 2015. i financijske pismenosti. Vrijednost ovog istraživanja je višestruka: ispituje se sposobnost srednjoškolaca da primjenjuju naučena znanja rješavaju konkretne problemske zadatke iz svakodnevnog života; uključuje veliki broj zemalja (2015. godine bile su uključene 64 zemlje), a budući da su rezultati standardizirani moguća je usporedba ostvarenih ishoda između zemalja različitih obrazovnih i gospodarskih obilježja. Prema tom istraživanju, hrvatski srednjoškolci pokazali su nižu razinu financijske pismenosti od prosjeka zemalja OECD-a koje su obuhvaćene istraživanjem (Balen, 2017; Lončar et al., 2017). Ovi ispodprosječni rezultati podudaraju se s rezultatima istraživanja financijske pismenosti studenata na međunarodnoj razini, a koji su također iskazali prosječnu ili ispod prosječnu razinu financijskog znanja (Volpe et al., 1996; Furtuna, 2008; Bedeković et al. 2017).

U Republici Hrvatskoj 2015. godine je donesen Nacionalni strateški okvir financijske pismenosti potrošača za razdoblje 2015. do 2020. godine (NN, 11/2015) koji predstavlja okvir djelovanja različitih dionika uključenih u formalne i neformalne oblike obrazovanja i usmjerene prema potrošačima svih dobnih skupina. Provođenje definiranih aktivnosti obuhvaćeno je Akcijskim planom za pojedinu godinu, a jedan od ciljanih naglasaka stavljen

je upravo na financijsko opismenjavanje djece i mladih, odnosno učenika i studenata. Aktivnosti koordiniraju Ministarstvo financija i Ministarstvo obrazovanja, znanosti i sporta. Također, kroz provođenje istraživanja i organiziranje različitih edukacija, predavanja, radionica i/ili izdavaštvo aktivne su visokoškolske ustanove, financijske i druge institucije, kao što su Hrvatska narodna banka, Hrvatska agencija za nadzor financijskih usluga, Hrvatska gospodarska komora, Hrvatski ured za osiguranje, te neprofitne udruge i organizacije koje okupljaju različite dionike u procesu (npr. Štedopis-Institut za financijsko obrazovanje, Udruga društava za upravljanje mirovinskih fondovima i mirovinskih osiguravajućih društava, Financijski klub i druge).

Ispitivanja razine znanja i usvojenih financijskih koncepata u Republici Hrvatskoj, na temelju kojih bi se oblikovale preporuke i predložile aktivnosti, intenzivirala su se posljednjih nekoliko godina kao rezultat uključivanja u europske inicijative (kao npr. PISA istraživanje). Najveći broj istraživanja odnosi se na odraslo stanovništvo, nešto manji broj na učenike (srednjoškolce), dok su kompetencije studentske populacije rjeđe predmet istraživačkih interesa (Anđelinović et al., 2016, str. 7). Iako se istraživanja studenata razlikuju prema obuhvatu studenata i/ili metodologiji, rezultati se mogu sažeti u slijedećem: studenti u Hrvatskoj nisu dovoljno financijski pismeni (Vukava, Rimac Smiljanić, 2017); formalno financijsko obrazovanje značajno poboljšava razinu financijske pismenosti studenata (Anđelinović et al., 2016; Vukava, Rimac Smiljanić, 2017); višu razinu financijske svjesnosti imaju studenti viših godina studija koji su na smjeru pohađali najveći broj financijskih kolegija (Bedeković et al. 2017); postoji velika heterogenost u razini financijske pismenosti među studentima različitih studijskih područja (Pavković et al., 2018); studenti ekonomskih fakulteta iskazali su višu razinu pismenosti od studenata ostalih fakulteta (Vukava, Rimac Smiljanić, 2017).

Financijska pismenost važna je odrednica planiranja za mirovinu. Niz istraživanja autorica Lusardi i Mitchell (npr. Lusardi i Mitchell 2007, Lusardi, 2009) su pokazala da je financijska pismenost, i kada se u obzir uzmu demografska obilježja, važna determinanta planiranja za mirovinu koje pak, utječe na akumulaciju bogatstva kućanstva. Dugoročno planiranje i štednja važne su komponente mirovinske pismenosti kao posebnog dijela financijske pismenosti. Vehovec (2011) daje prilagođenu verziju OECD-ove definicije mirovinske pismenosti prema kojoj je „mirovinsko opismenjavanje je proces u kojem se budući korisnici mirovina informiraju i poboljšavaju razumijevanje obveznog mirovinskog osiguranja i karakteristika mirovinskog sustava zemlje općenito da bi postali svjesni ograničenja tog sustava te razvili vještine i znanje o mogućnostima privatne štednje pomoću koje mogu povećati primjerenost mirovinskih primanja te se time osposobiti za

poduzimanje učinkovitih mjera za poboljšanje svoje dobrobiti u trećoj životnoj dobi“. Dakle, osim poznavanja financijskih instrumenata i rizika, mirovinska pismenost obuhvaća i specifične informacije o mogućnostima i ograničenjima mirovinskog sustava zemlje, te svjesnost o važnosti privatne štednje i odgovornog planiranja mirovinskih primanja.

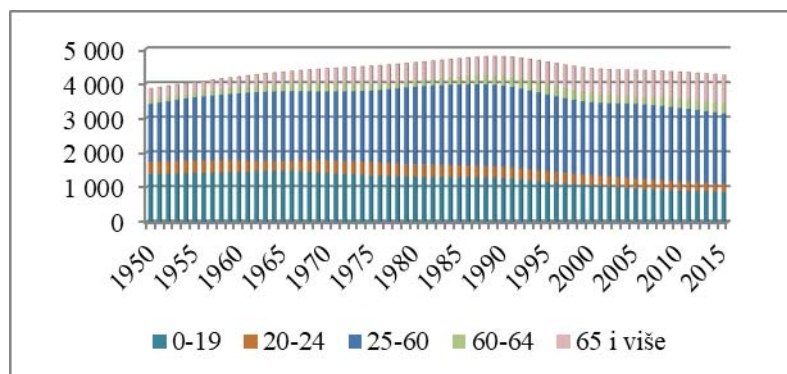
Pitanje planiranja mirovine posebno naglašavaju demografske promjene starenja stanovništva, pad nataliteta, kretanje stopa ovisnosti umirovljenika u odnosu na radno aktivno stanovništvo, kao i trend iseljavanja radno aktivnog stanovništva primarno zbog nezaposlenosti u domicilnoj zemlji, a koji su potvrdili neodrživost dosadašnjeg sustava međugeneracijske solidarnosti. Takve okolnosti potaknule su reforme mirovinskih sustava brojnih zemalja koje naglašavaju individualnu odgovornosti pojedinca u osiguranju primjerenog financiranja životnog standarda nakon umirovljenja (Škreblin Kirbiš et al., 2011, str. 131).

Dosadašnja istraživanja (vidjeti primjerice pregled istraživanja u Ricci i Caratelli, 2017) upućuju na pozitivnu vezu između financijskog znanja i financijskog ponašanja (npr. Lusardi i Mitchell, 2009) odnosno planiranja za mirovinu (Lusardi i Mitchell, 2011; Van Rooij et al., 2012). Agarwal et al. (2009, prema Barbić et al. 2018, str. 63) ukazuju na korelaciju između financijske pismenosti i učešća u mirovinskim fondovima i sposobnosti financijskog odlučivanja. Unatoč iznesenome, pojedinci su još uvijek nedovoljno fokusirani i angažirani u planiranju štednje za mirovinu (Škreblin Kirbiš et al., 2011) te pored nedostatnih znanja o bitnim financijskim konceptima ne planiraju za mirovinu čak i kada je trenutak umirovljenja blizu (Lusardi i Mitchell, 2009). Uzrok ovakvom neodgovornom financijskom ponašanju znanstvenici pronalaze upravo u niskoj razini financijske pismenosti (Lusardi, 2009). Međunarodno istraživanje Jappellija (2009), iako je ispitivanjem obuhvatilo samo menadžere, pronašlo je empirijske dokaze da je ljudski kapital, mjeren rezultatima međunarodnih PISA testova i pohađanjem visokoškolskog učilišta, pozitivno povezan s financijskom pismenošću. Dodatan argument u prilog potrebi financijskog opismenjavanja, posebice studentske populacije, daje zaključak iz istraživanja Lusardi (2009) prema kojemu pojedinci koji su u mladosti bili financijski pismeni, tj. prije ulaska na tržište rada, imaju veću vjerojatnost da tijekom radnog vijeka planiraju za mirovinu. S obzirom da su odluke o štednji i ulaganju za treću dob dugoročne, izuzetno je važno da današnji studenti, odnosno budući umirovljenici, budu svjesni potrebe štednje za starost, informirani o obilježjima mirovinskog sustava zemlje i pravovremeno upoznati s oblicima privatne štednje i ulaganja te njihovim rizicima, odnosno da budu mirovinski pismeni.

3. Izazovi postojećeg mirovinskog sustava

U Republici Hrvatskoj, slično kao i u velikom broju europskih zemalja, generacijama radnika dohodak je nakon prestanka radno aktivnog života bio osiguran kroz državne programe mirovinskog osiguranja. Većina ih se bazirala na sustavu solidarnosti, tj. principu da današnji zaposlenici odvajaju od svojih plaća i financiraju mirovine postojećih umirovljenika. Iako je navedeni sustav odražavao socijalnu brigu za starije, pad broja novorođene djece, pad broja radno aktivnog stanovništva, dulji životni vijek, ali i drugi negativni trendovi, imali su za posljedicu rast broja umirovljenika nasuprot broju radno aktivne populacije, kao što je vidljivo na grafikonu 1. Prognoze za budućnost ukazuju na još nepovoljnije trendove za buduće umirovljenike (grafikon 1). Države su dosadašnje manjkove u svojim mirovinskim sustavima nadoknađivale iz poreznih prihoda, ali taj je način, zbog ranije navedenih trendova, sve teže održiv zbog čega se traže novi načini za osiguravanje financijske sigurnosti stanovništva nakon umirovljenja.

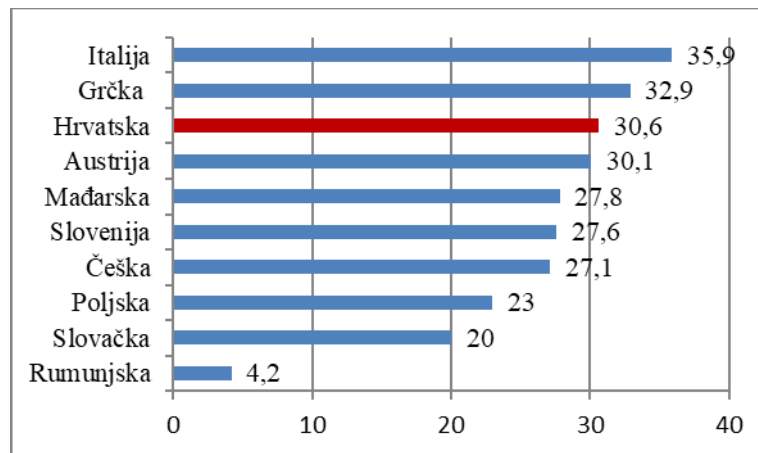
Grafikon 1. Dobna struktura stanovništva Republike Hrvatske.

Izvor: United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division (2017). World Population Prospects: The 2017 Revision, DVD Edition.

S trendom starenja populacije ne suočava se samo Hrvatska. Kao što je vidljivo iz grafikona 2, omjer stanovništva starijeg od 65 godina i radno sposobnog stanovništva (između 20. i 64. godine) je vrlo nepovoljan. Primjerice, u Rumunjskoj je navedeni omjer najniži i iznosi 4,2, dok je u Hrvatskoj među najvišima i iznosi 30,6 u korist starijeg stanovništva. U Italiji i Grčkoj navedeni omjer je još nepovoljniji – 35,9 odnosno 32,9 (grafikon 2).

Grafikon 2. Postotak stanovništva starijeg od 65 godina u odnosu na stanovništvo između 20. i 64. godine 2014. godine.

Izvor: OECD, prema Novaković i Sajter (2017).

U Hrvatskoj je problem dodatno narastao s pristupanjem Europskoj uniji 2013. godine. Naime, zbog loše ekonomske situacije, nezadovoljstva s uređenjem društva, ali i želje za osamostaljenjem i dokazivanjem, veliki broj mladih ljudi u radno aktivnoj dobi je napustio domovinu. Time je dodatno smanjen broj mladog, radno sposobnog stanovništva, ali i broj novorođene djece. Za očekivati je da će djeca iseljenih stanovnika Hrvatske rođenih u zemljama Europske unije nastaviti tamo i živjeti i te zemlje smatrati svojom domovinom. Navedene okolnosti dodatno otežavaju i dovode u pitanje stabilnost isplate mirovina tekućim, ali još više budućim generacijama umirovljenika.

Pored iznesenog, umirovljenici u Hrvatskoj dodatno se suočavaju i s problemom niskih, neadekvatnih mirovina koje dovode do pada životnog standarda nakon odlaska u mirovinu. Naime, većina „novih“ umirovljenika, koji su otišli u mirovinu nakon 1. siječnja 1999. godine, imaju manje iznose mirovina u odnosu na većinu „starih“ umirovljenika (HZMO, 2019). Uzevši u obzir trend omjera broja starijeg i radno aktivnog stanovništva, može se zaključiti da mirovine budućih umirovljenika ne mogu biti izdašne, te da je upitna održivost odnosno da je neophodna reforma postojećeg mirovinskog sustava.

U situaciji starenja stanovništva i potrebe povećanja kontingenta radne snage i time jačanja mirovinskog sustava, jedna od raspoloživih mjera je podizanje dobne granice za umirovljenje. Kada se sve izneseno uzme u obzir,

financijski mirna starost i odlazak u mirovinu u „primjerenom“ životnoj dobi bit će jedino mogući uz privatno planiranje mirovinske štednje. Navedeno ne podrazumijeva ulaganje samo u dobrovoljne mirovinske fondove već obuhvaća i druge isplative oblike ulaganja koji mogu donijeti dugoročnu financijsku sigurnost umirovljenicima. Prema Vehovec et al. (2010), stanovnici u Hrvatskoj mogu očekivati od 30% do 35% prijašnjeg „radnog“ dohotka iz obavezne mirovinske štednje (I. i II. stup), što znači da će se ostvarivanje primjerenog dohotka u mirovini morati osigurati iz privatnih izvora, a što pak podrazumijeva donošenje dobrih investicijskih i štednih odluka tijekom života odnosno radnog vijeka.

Da bi se donijele dobre odluke, potrebno je dobro poznavanje financijskih proizvoda i povezanih rizika, ali i pravovremeno planiranje i realizacija mirovinske štednje. S obzirom na potreban rastući iznos uštedjenih sredstava za mirovinu, u sve dužem očekivanom životnom vijeku, nužno je za mirovinu početi štedjeti odmah nakon ulaska na tržište rada.

4. Rezultati dosadašnjih istraživanja o planiranju za mirovinu

Istraživanje OECD (2018) pokazuje da niska razina financijske pismenosti i predrasude (navike) u ponašanju pojedinca mogu navesti ljude da donesu loše odluke u pogledu svoje mirovinske štednje. Iz navedenog upravo proizlazi važnost financijske edukacije i informiranja populacije kao mjerama kojima se može potaknuti individualno planiranje štednje za mirovinu i podržati stabilnost mirovinskog sustava u budućnosti. Pojašnjenje funkcioniranja mirovinskog sustava, sagledavanje problema postojećeg sustava kao i informiranje o mogućnostima za pojedince ključni su načini kako osvijestiti, ali i motivirati stanovništvo za dugoročno financijsko planiranje, kao što je planiranje za mirovinu.

Dosadašnja istraživanja koja su povezivala financijsku pismenost i planiranje za mirovinu uglavnom ispituju ukupnu populaciju (npr. Barbić et al., 2016) ili iz razmatranja isključuju studente (npr. Škreblin Kirbiš et al., 2011). S obzirom na specifičnu životnu fazu u kojoj se studenti nalaze i iznimnu važnost poznavanja financijske i mirovinske problematike u kontekstu donošenja odluka koje studente očekuju sa završetkom studija, uočen je nedostatak istraživanja ove problematike upravo na studentskoj populaciji. Stoga je i doprinos ovog rada upravo u smanjenju učenog jaza u postojećoj empirijskoj literaturi.

Istraživanja su pokazala da mlađa populacija ima lošiju financijsku pismenost⁶³. U prilog pretpostavkama ovog istraživanja idu i rezultati Lusardi i Mitchell (2009) koji su u svom istraživanju provedenom u SAD-u pronašli empirijske dokaze da financijski pismeniji ljudi više planiraju i štede za mirovinu te je smatraju ključnom determinantom planiranja mirovine. Dodatno, stanovništvo s višim stupnjem formalnog obrazovanja više planira za mirovinu. Iznimno važan rezultat istraživanja je da osobe koje su imale neki oblik financijske edukacije za vrijeme svog školovanja i prije ulaska na tržište rada puno bolje planiraju mirovinu u odnosu na osobe koje su financijskoj edukaciji bile izložene tijekom radnog vijeka, odnosno u kasnijoj fazi života. Stoga, na financijsko opismenjavanje studentske populacije treba gledati kao značajnu mjeru za poboljšavanje njihove financijske budućnosti u mirovini.

Rezultati anketnog istraživanja Škreblin Kirbiš et al. (2011) o mirovinskoj pismenosti i štednji za treću životnu dob, provedenome 2010. godine u Hrvatskoj, ukazuju na to da je mirovinska pismenost značajan pokazatelj neklasičnih vrsta štednje te da se kroz mirovinsko opismenjivanje može dati značajan poticaj privatnoj mirovinskoj štednji. Utjecaj financijske pismenosti na neto bogatstvo stanovništva istražuju Van Rooij et al.⁶⁴ (2012) te pronalaze snažan pozitivan utjecaj financijske pismenosti na akumulaciju privatnog bogatstva stanovništva. Identificiraju dva kanala utjecaja. Prvi kanal je utjecaj financijskog znanja na veću participaciju na tržištu dionica te time iskorištavanje premijske zarade s tržišta kapitala. Drugi kanal je planiranje mirovine. Istraživanje je pokazalo da pojedinci jednom kada izračunaju svoje financijske potrebe u mirovini i naprave financijski plan da se tog plana dosljedno drže te da uspiju ostvariti postavljene financijske ciljeve prije umirovljenja. Navedeni rezultati dodatno potvrđuju iznimnu važnost osvješćivanja javnosti o potrebi mirovinskog planiranja u cilju ostvarivanja financijski mirnije starosti. Kadoya i Rahim Khan (2018) su istraživali povezanost financijske pismenosti i straha od života u starijoj dobi. Rezultati su pokazali da se financijski pismeno stanovništvo manje boji starosti, zbog većeg neto akumuliranog bogatstva koji im smanjuje financijski rizike s kojima se mogu susresti u trećem životnom dobu. Također, prema rezultatima, ljudi koji žive s djecom više se boje starosti.

⁶³ Osim mladih, lošiju financijsku pismenost imaju žene i manje obrazovani, u odnosu na starije, muškarce i bolje obrazovane.

⁶⁴ Ovo istraživanje dio je šireg međunarodnog istraživanja koje je, koristeći jednaki pristup istraživanju i jednaki set anketnih pitanja, ispitalo vezu između financijskih znanja i planiranja za mirovinu odnosno *cross-country* sličnosti i razlike između ovih varijabli. Zemlje u kojima je provedena ova anketa su Njemačka, Nizozemska, Švedska, Italija, Japan, Novi Zeland i Rusija (detaljniji pregled o navedenim istraživanjima vidjeti u Mitchell, 2017).

Ovaj rezultat dodatno indirektno ukazuje na važnost financijskog opismenjavanja mladih, kroz učenje o njihovoj financijskoj samostalnosti i financijskom planiranju osamostaljenja od roditelja. Niu i Zhou (2018) istražuju povezanost financijske pismenosti i planiranja mirovine u Kini. Također potvrđuju pozitivnu vezu, ali identificiraju razlike u ulaganju za mirovinu s obzirom na razinu financijske pismenosti. Pojedinci više razine financijske pismenosti su skloniji investirati u složenije financijske instrumente u cilju ostvarenja većih mirovinskih primanja. I rezultati Hsiao i Tsai (2019), Van Rooij et al. (2011) i Abreu i Mandes (2010) potvrđuju vezu između financijske pismenosti i korištenja složenijih financijskih proizvoda u upravljaju osobnim financijama. Navedeni rezultati ukazuju na to da će financijski pismeniji pojedinci imati mirovinski plan, ali će od svojih oskudnih financijskih sredstava ostvariti veće prinose koristeći širu lepezu financijskih proizvoda i prednosti diversificiranog ulaganja.

Važnost financijske pismenosti studentske populacije, a time i njihove mirovinske pismenosti sve više zaokuplja javnost i istraživače. Sasvim je jasno da je za financijski mirnu starost nužno početi planirati mirovinsku štednju odmah nakon zaposlenja, a da bi to bilo moguće potrebno je da studenti raspoložu adekvatnim informacijama i imaju određena znanja koja će im pomoći u planiranju i donošenju odluka. U tom smislu, važno je identificirati postojeću razinu znanja, prevladavajuće stavove i ponašanja studenata u segmentu financija općenito i, posebice, dugoročnog planiranja za mirovinu.

Bongini i Cucinelli (2019) su istraživali povezanost financijske pismenosti studenta u Italiji s njihovom namjerom da dobrovoljno investiraju u mirovinski fond. Rezultati su pokazali da su studenti većinom nesvjesni da državni, obvezni, mirovinski sustav nije dovoljan za očuvanje njihovog financijskog standarda nakon umirovljenja. Studenti više financijske pismenosti su iskazali snažniju namjeru da štede u dobrovoljnom mirovinskom fondu.

Gavurova et al. (2017) su ispitivali i analizirali razinu financijske pismenosti među slovačkim studentima ekonomskih usmjerenja u odnosu na daljnje odluke o mirovinama i financijsko ponašanje općenito. Rezultati istraživanja pokazali su statistički značajnu ovisnost financijske pismenosti o spolu ispitanika. Studentice su pokazale višu razinu financijske pismenosti u odnosu na studente, što je u suprotnosti s rezultatima većine dosadašnjih istraživanja prema kojima su upravo žene manje financijski pismene (npr. Chen i Volpe, 2002; Lusardi i Mitchell, 2009; Vehovec et al. 2015). Nadalje, studenti viših godina studija nisu pokazali višu razinu financijske pismenosti u odnosu na studente nižih godina. Većina ispitanika ne gleda daleko u

budućnosti niti pokušava izračunati kolika bi im štednja za mirovinu bila potrebna. Kakva je situacija među studentima ekonomskih usmjerenja u Hrvatskoj, biti će vidljivo iz rezultata ovog istraživanja prezentiranih u nastavku rada.

5. Empirijsko istraživanje

5.1. Opis procedure istraživanja i opća obilježja ispitanika

Za ostvarivanje postavljenih ciljeva rada bilo je potrebno provesti primarno istraživanje. Za prikupljanje podataka kao istraživački instrument korišten je anketni upitnik, a istraživanje je provedeno u razdoblju od 6. svibnja do 6. lipnja 2019. godine. Anketni upitnik je distribuiran *online* koristeći grupe koje studenti imaju na Facebook društvenoj mreži. Dodatno, anketni upitnik je studentima dostavljen putem Moodle sustava odnosno drugog internog sustava kojeg koristi visokoškolska ustanova⁶⁵.

Od ukupnog broja prikupljenih anketnih upitnika, u rezultatima prezentiranima u ovome radu analizirano je 379 anketnih upitnika popunjenih od strane studenta ekonomskih studijskih programa u Republici Hrvatskoj.⁶⁶

Anketni upitnik se sastojao od ukupno 26 pitanja i kreiran je na osnovi OECD-ovog upitnika za financijsku pismenost uz prilagodbu ciljanoj skupini ispitanika odnosno studentima. Pitanja su obuhvatila tri osnovne komponente financijske pismenosti: financijsko znanje, stavove i uvjerenja, te financijsko ponašanje. Pri tome su financijska znanja grupirana u osnovna (3 pitanja) i napredna znanja (6 pitanja). Nadalje, upitnik je sadržavao i dva pitanja o mirovinskom sustavu u Republici Hrvatskoj, kojim se ispituju mirovinska znanja, te dva pitanja o stavovima studenata o mirovinskom planiranju/štednji. S obzirom na činjenicu da studenti još ne štede za mirovinu, upitnik je proširen s pitanjima o ponašanju njihovih roditelja po pitanju mirovinskog planiranja. Naime, zaključci nekih od ranijih istraživanja upućuju na to da financijska edukacija započinje u obitelji, npr. već kada

⁶⁵ Na drugim visokoškolskim ustanovama anketni upitnik je studentima distribuiran kroz postojeće interne sustave uz pomoć njihovih nastavnika odnosno sistem-administratora.

⁶⁶ Rezultati prikazani u ovom radu predstavljaju preliminarne rezultate šireg istraživanja studenata svih visokih učilišta u Republici Hrvatskoj, ne isključivo ekonomskih, o povezanosti financijske pismenosti i planiranja za mirovinu. Naime, jedan od ciljeva tog istraživanja je ispitati da li i u kojoj mjeri financijsko obrazovanje koje sječu studenti ekonomskih fakulteta utječe na njihovu financijsku pismenost i, posebice, na njihovo planiranje za mirovinu.

djeca promatraju navike štednje i ulaganja svojih roditelja (Lusardi i Mitchell, 2014, p. 22), te je za očekivati da mladi u određenoj mjeri preslikavaju ponašanja roditelja. Stoga je, vodeći se time, jedan od ciljeva rada ispitati kako na stavove i ponašanja studenata, odnosno njihovu mirovinsku pismenost, utječe ponašanje njihovih roditelja.

Upitnik sadržava i standardna pitanja o dobi, spolu, godini studija, osamostaljenju od roditelja te eventualnom radnom iskustvu. Prikupljeni podaci su obrađeni statističkim programom SPSS uz korištenje deskriptivne statistike te odgovarajućih statističkih testova.

S obzirom na glavna istraživačka pitanja i postavljene ciljeve, analiza rezultata je predstavljena u dva dijela. U prvome dijelu prikazana je deskriptivna statistika, a u drugome dijelu testirane su razlike s obzirom na demografske varijable, stavove te ponašanja. S obzirom na ekstenzivnost analize i tehnička ograničenja rada, u nastavku će se prezentirati samo najvažniji rezultati analize, s naglaskom na planiranje/štednju za mirovinu⁶⁷.

Od 379 studenata, 29% je muškaraca i 71% žena te ih 89% živi kod roditelja. Većina je u dobnoj skupini između 21 i 23 godine (49%) te između 18 i 20 godina (23%). Između 24 i 26 godina bilo je 19% anketiranih studenata, a samo 9% je bilo starijih od 26. Povezano s dobnom strukturom je i struktura studenata prema godini studija – većina ispitanika su studenti druge godine (29,8%), dok je distribucija studenata s ostalih, viših godina (treće, četvrte i pete) ravnomjerna.

Cilj ovog istraživanja je utvrditi postoji li utjecaj financijskih znanja na mirovinsko planiranje studenata. Financijska znanja ispitivana su kroz devet pitanja - tri pitanja osnovne i šest pitanja napredne razine. Pitanja osnovne pismenosti testiraju poznavanje vrsta imovine prema likvidnosti, složenog ukamaćivanja i inflacije. 78% studenata ispravno je kategoriziralo novac na računu kao najlikvidniji oblik imovine, 92% zna izračunati iznos kamata, a 64% je točno odgovorilo da se zbog inflacije može kupiti u budućnosti manje dobara i usluga u odnosu na danas. Iz navedenog je vidljivo da studenti najmanje poznaju utjecaj promjene cijena na kupovnu moć (36% pogrešnih odgovora na pitanje o inflaciji). Napredna razina pitanja testira znanja iz specifičnih tema poput poznavanja ulagačkih i štednih proizvoda, međuovisnosti rizika i povrata, i diversifikacije rizika.

O upravljanju novcem, gotovo jednaki broj ispitanika je naučio u školi/fakultetu (33,77%) i iz vlastitog iskustva (33,52%), a gotovo četvrtina ispitanika je znanja o upravljanju financijama stekla u obitelji (24,54%). S

⁶⁷ Svi konkretni izračuni, na temelju kojih su u radu izneseni zaključci, dostupni su na zahtjev.

obzirom da 43% ispitanika ima više od dvije godine radnog iskustva, rezultat o učenju iz iskustva je opravdan, međutim, uvažavajući činjenicu da su ispitanici studenti ekonomskih usmjerenja, za očekivati je bio veći udio financijskih znanja usvojenih na studiju.

U ocjeni tvrdnji⁶⁸ kojima se ispituje financijsko ponašanje, rezultati su pokazali da 69% ispitanika prije kupnje pažljivo procijeni može li si priuštiti željeni proizvod/uslugu, a preko 74% ispitanika se izjasnilo da redovito i na vrijeme podmiruje svoje račune/obveze.

S tvrdnjom o postavljenim dugoročnim ciljevima i pridržavanju istih slaže se 42% ispitanih, 25% se ne slaže, a indiferentno je njih 33%. Riskirati dio svog novca prilikom štednje i investiranja spremno je 38% studenata, 33% ih je indiferentno, a njih 29% se s navedenom tvrdnjom ne slaže.

Od ukupnog broja ispitanika, 69% studenata se slaže s tvrdnjom da nemaju dovoljno primanja da bi štedjeli za mirovinu, dok se s tom tvrdnjom ne slaže njih 17%. Zanimljivi su odgovori na ocjenu tvrdnje da bi radije imali viši životni standard danas, nego štedjeli za mirovinu. S ovom tvrdnjom se slaže 28,5% ispitanika, dok bi 34% ispitanih radije štedjeli za mirovinu nego imali viši životni standard u sadašnjosti. Niti se slaže niti se ne slaže s ovom tvrdnjom njih 37,5%. Veliki broj neodlučnih studenata ukazuje na potrebu edukacije studenta o važnosti mirovinskog planiranja.

Jedno od pitanja bilo je da studenti ocijene svoju sposobnost upravljanja novcem čime se omogućuje usporedba njihove percepcije o vlastitoj sposobnosti samostalnog vođenja svojih financija i stvarnih financijskih znanja. Čak 77% studenata ocijenili su sebe sposobnim u upravljanju novcem, 19% ih je indiferentno, a tek 4% svoje sposobnosti smatra neadekvatnima za kvalitetno upravljanje novcem. Financijsko ponašanje odražava i praksa sastavljanja i pridržavanja mjesečnog budžeta. Više od tri četvrtine ispitanih (78%) ima naviku sastavljanja mjesečnog budžeta.⁶⁹ Sličan rezultat je i s pridržavanjem postavljenog budžeta - plana se uvijek drži 11%, gotovo uvijek 32%, a često 33% ispitanika.

Slijedeća skupina pitanja ispituje razinu mirovinskih znanja studenata i njihove stavove o mirovinskom planiranju/štednji. Konkretno, pitanje o izboru obveznog mirovinskog fonda i dobnoj granici umirovljenja žena prema trenutno važećem zakonu ukazuju na razinu poznavanja mirovinskog sustava zemlje, a što je sastavni dio mirovinske pismenosti. S obzirom na broj točnih odgovora, indikator mirovinskih znanja može poprimiti

⁶⁸ Tvrdnje su ocjenjivane prema Likertovoj ljestvici od 1= potpuno se slažem do 5 = uopće se ne slažem.

⁶⁹ Uvijek budžet sastavlja 28% ispitanih, gotovo uvijek 28%, a često 22% ispitanika.

vrijednosti 0, 1 ili 2 (vrijednost 2 označava oba točna odgovora). Pitanje o izboru štednje za mirovinu odnosno o trenutku kada smatraju da bi samostalno trebali početi štedjeti za mirovinu odražavaju stavove studenata.

Prema dobivenim odgovorima, samo 28% ispitanika je točno odgovorilo da zaposlenici samostalno odabiru obvezni mirovinski fond, dok je najveći dio ispitanika, njih gotovo polovica, pogrešno odgovorio da se fond dodjeljuje automatski. Rezultati o dobi umirovljenja žena još lošiji. Naime, samo 26,65% studenata je točno odgovorilo na ovo pitanje. Ovakvi rezultati još više govore u kontekstu specifičnih okolnosti u vrijeme provođenja ove ankete. Naime, istodobno s provođenjem ove ankete aktualno je bilo prikupljanje potpisa za referendum „67 je previše“ čiji naziv odražava osnovni moto zahtjeva za referendumom, a to je dobna granica odlaska u mirovinu. S obzirom na situaciju, za očekivati bilo da će studenti u većem broju znati točan odgovor. Dodatno, ako se udjelu pogrešnih odgovora studenata na ovo pitanje doda i činjenica da je veliki broj mladih ljudi dao svoj potpis za održavanje referenduma⁷⁰ se pitanje koliko su oni bili upoznati s onim što potpisuju, ili je razlog potpisivanja, osim neinformiranosti, bila intenzivna medijska kampanja i popraćenost? Navedeno dodatno ide u prilog potrebe većeg financijskog i mirovinskog opismenjavanja u Hrvatskoj.

U sljedećim pitanjima ispitivani su stavovi studenata o mirovinskom planiranju. Prema dobivenim odgovorima, 30% studenata se izjasnilo da bi, da imaju novca, za mirovinu štedjeli ulaganjem u dobrovoljni mirovinski fond. Najveći dio, 47%, bi štedjelo ulaganjem u nekretnine. Slične preferencije prema nekretninama je identificirala i studija Vehovec et al. (2010). Iako se rezultati istraživanja ne mogu u potpunosti komparirati, indikativno je da pad tržišta nekretnina i gubici koje su imali investitori na tim tržištima, u razdoblju između ova dva istraživanja, nisu umanjili sklonost prema ovoj vrsti ulaganja. Je li to rezultat pozitivne percepcije prema ulaganjima na tržištima nekretnina ili odraz financijskog neznanja, nepoznavanja specifičnosti tržišta nekretnina te posljedičnog straha prema drugim financijskim proizvodima, dio odgovora dat će i daljnja analiza istraživanja⁷¹.

Vežano uz početak štednje za mirovinu, više od polovice ispitanih je odgovorilo da bi počeli štedjeti odmah po zaposlenju, njih 24% bi počelo štedjeti nakon tridesete, a 16% nakon četrdesete godine. Navedeno ukazuje

⁷⁰ <https://www.jutarnji.hr/vijesti/hrvatska/idemo-na-referendum-inicijativa-67-je-previse-prikupila-vise-od-600000-potpisa-uspjeli-smo-nijedna-vlada-ovo-ne-smije-ignorirati/8855363/> [Pristupljeno: 29. svibnja 2019.].

⁷¹ Prema rezultatima, samo 15% studenata bi štedjelo polaganjem depozita u banci, a ulaganjem na burzi tek njih 7%.

da su studenti svjesni da trebaju u ranoj životnoj dobi početi štedjeti za mirovinu.

Sa sljedećom skupinom pitanja cilj je bio dobiti odgovore o utjecaju roditelja/obitelji na štednju i financijsku pismenost. S tvrdnjom da su roditelji utjecali na njihovu financijsku pismenost slaže se 71% studenata, a 57% se slaže s tvrdnjom da su ih roditelji tijekom odrastanja poticali na štednju⁷².

U nastavku je slijedila skupina pitanja koja se odnosila se na demografske karakteristike roditelja/obitelji kao što su: ukupni mjesečni dohodak, obrazovanje roditelja i sektoru u kojem roditelji rade odnosno u kojem su radili do umirovljenja. Većina obitelji ima ukupni mjesečni dohodak iznad 10.000,00 kn, roditelji imaju srednjoškolsko obrazovanje te ih većina radi ili je radila u javnom sektoru⁷³. Navedeni podaci su korišteni u daljnjoj analizi financijskih i mirovinskih znanja studenata.

Prema odgovorima studenata o oblicima štednje za mirovinu njihovih roditelja (ponašanje roditelja), najvećim dijelom roditelji štede za mirovinu uplatom mirovinske štednje (22%) odnosno policom životnog osiguranja (17%). Petina ispitanika uopće ne zna štede li roditelji za mirovnu, dok je 17% odgovorilo da roditelji uopće ne štede za umirovljeničke dane. U banci štedi 13% roditelja, a u nekretninu ulaže 10%.

Na temelju prethodno iznesenih rezultata, u nastavku rada, primjenom odgovarajućih statističkih testova, utvrdit će se postojanje razlika između određenih podskupova odnosno postojanje veze između financijskih znanja, financijske pismenosti i planiranja/štednje za mirovinu.

5.2. Rezultati provedenih statističkih testova

S obzirom na vrstu varijabli (obilježja) i veze koje se žele ispitati, u analizi su korišteni Hi-kvadrat test, Mann-Whitney te Kruskal-Wallis test.⁷⁴

⁷² 22% je neodlučnih, a 21% se ne slaže s ponuđenom konstatacijom o roditeljskom poticanju na štednju.

⁷³ Ukupni mjesečni dohodak obitelji kod najvećeg dijela ispitanika, njih 47%, je iznad 10 000 kuna, dok s 5000 kn i manje ukupnog mjesečnog dohotka raspolaže 8% ispitanika. Roditelji 55% ispitanika stekli su srednje školsko obrazovanje, 35% ih ima završenu višu školu ili fakultet, a 9% magisterij ili doktorat. Struktura roditelja prema zaposlenju do umirovljenja je slijedeća: najveći dio ispitanika, njih 35%, je odgovorilo da su roditelji radili u javnom sektoru, 26% roditelja je radilo u malom/srednjem privatnom poduzeću, 22% radi za sebe, a 17% u velikom privatnom poduzeću.

⁷⁴ Detaljnije o navedenim testovima vidjeti u Pivac, S. (2010), Statističke metode, e-nastavni materijali, Split, Ekonomski fakultet u Splitu.

Uvažavajući postavljene ciljeve rada, testirani su odgovori koji odražavaju postojeća mirovinska znanja studenata i oni koji odražavaju njihova obilježja odnosno obilježja njihovih roditelja.

Tablica 1. Rezultati rangova Kruskal-Wallis testa za zadani uzorak

	Indikator financijskih znanja	N	Prosječni rang
Indikator mirovinskih znanja	2,0	8	166,75
	3,0	15	182,90
	4,0	30	174,15
	5,0	50	172,93
	6,0	86	171,35
	7,0	99	211,55
	8,0	67	188,61
	9,0	24	239,38
	Total	379	

Izvor: Izračun autorica, SPSS.

Na temelju podataka u tablici 1, može se zaključiti da ispitanici koji imaju najviši indeks financijskih znanja imaju i najviši prosječni rang, odnosno najviše prosječne rangove imaju ispitanici koje se s obzirom na broj točnih odgovora iz ukupnih pitanja o financijskom znanju može svrstati u kategoriju studenata s dobrim financijskim znanjima (7 i više točnih odgovora).

Na temelju rezultata Kruskal-Wallis testa, prikazanog u tablici 2, može se zaključiti da postoji statistički značajna razlika u znanju studenata o mirovinskom sustavu Republike Hrvatske s obzirom na njihova iskazana financijska znanja, uz graničnu signifikantnost testa od 5%. Najbolja znanja o mirovinskom sustavu su iskazali studenti koji su točno odgovorili na svih devet pitanja iz financijskih znanja.

Tablica 2. Rezultati Kruskal-Wallis testa za zadani uzorak

Test Statistics ^{a,b}	
	mirovinska znanja
Chi-Square	17,033
Df	7
Asymp. Sig.	,017
a. Kruskal Wallis Test	
b. Grouping Variable: indikator financijskih znanja	

Izvor: Izračun autorica, SPSS

U sljedećem koraku analize ispitivalo se postoji li razlika u mirovinskim znanjima s obzirom na spol studenata. Tablica 3 prikazuje distribuciju odgovora prema spolu te rezultate neparametrijskih testova (tablice 4 i 5).

Tablica 3. Mirovinska znanja ispitanika prema spolu ispitanika

		Indikator mirovinskih znanja			Total	
		,0	1,0	2,0		
1. Spol (m=1; ž=0)	Žene	Count	150	103	17	270
		% within 1. Spol (m=1; ž=0)	55,6%	38,1%	6,3%	100,0%
		% within indik. MZ	74,3%	70,5%	54,8%	71,2%
	Muškarci	Count	52	43	14	109
		% within 1. Spol (m=1; ž=0)	47,7%	39,4%	12,8%	100,0%
		% within indik. MZ	25,7%	29,5%	45,2%	28,8%
Total		Count	202	146	31	379
		% within 1. Spol (m=1; ž=0)	53,3%	38,5%	8,2%	100,0%
		% within indik. MZ	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

Izvor: Izračun autorica, SPSS

Tablica 4. Rangovi mirovinskih znanja prema spolu

	1. Spol (m=1; ž=0)	N	Prosjeak ranga	Suma ranga
Indikator mirovinskih znanja	0,0	270	184,41	49.789,50
	1,0	109	203,86	22.220,50
	Total	379		

Izvor: Izračun autorica, SPSS

Tablica 5. Rezultati Mann-Whitney U-testa za zadani uzorak ispitanika

Test Statistics ^a	
	mirovinska znanja
Mann-Whitney U	13204,500
Wilcoxon W	49789,500
Z	-1,759
Asymp. Sig. (2-tailed)	,079
a. Grouping Variable: Spol (m=1; ž=0)	

Izvor: Izračun autorica, SPSS

Prema dobivenim rezultatima iz tablica 4 i 5 može se zaključiti da postoji statistički značajna razlika u rangovima u mirovinskim znanjima s obzirom na spol studenata, uz signifikantnosti testa od 10%. Višu razinu mirovinskih znanja pokazali su studenti u odnosu na studentice. U daljnjem testiranju nisu pronađene statistički značajne razlike u mirovinskom znanju s obzirom na životnu dob i godinu studija ispitanika.

Nakon testiranja mirovinskih znanja, pristupilo se analizi *stavova studenata* o mirovinskoj štednji. S obzirom na preferirani oblik štednje za mirovinu, rezultati su pokazali da postoji statistički značajna ovisnost između spola, godine studija te vrste štednje/ulaganja za mirovinu koju imaju roditelji ispitanika. Većina studena preferira ulaganja u nekretnine s naznakom da je kod oba spola drugi izbor ulaganje u mirovinske fondove (30%). Ipak, od svih studenata koji bi ulagali u dobrovoljni mirovinski fond, 77,3% su žene. Iz rezultat je vidljivo da su muškarci skloniji rizičnijim ulaganja jer je od svih studenata koji bi ulagali na burzu 68% je muškaraca. Analizirajući preferirani oblik štednje prema godini studija može se zaključiti (potvrđena statistička značajnost prema Kruskal-Wallis testu) da studenti s prelaskom na više godine studija preferiraju složenije oblike ulaganja u odnosu na najpopularniju štednju u banci koja je prvi izbor studenata prve godine. Navedeno ukazuje da financijsko znanje koje studenti stječu za vrijeme studija ipak utječe na njihove stavove o izboru vrste štednje za mirovinu. Nadalje, testirali smo preferirani oblik štednje i mišljenje studenata o tome gdje su stekli najviše znanja o financijama. Analiza je pokazala da postoji ovisnost između preferiranog oblika štednje za mirovinu ispitanika i izvora stečenih financijskih znanja. Studenti koji su o financijama najviše naučili iz medija, vlastitog iskustva, odnosno od prijatelja i obitelji, za mirovinu najviše preferiraju štedjeti ulaganjem u nekretnine. Jedino su studenti koji su o financijama primarno naučili na fakultetu/školi kao najpoželjniji oblik ulaganja su odabrali mirovinske fondove (42,2%). Navedeno je potvrđeno i Hi-kvadrat testom. Od svih studenata koji su kao preferirani oblik štednje izabrali ulaganje u mirovinski fond (30% ispitanih studenata), njih 81,8% je točno odgovorilo na 6 i više pitanja (od ukupno 9 pitanja) kojima se testira financijsko znanje. Iz navedenog se može konstatirati da ulaganje u mirovinske fondove preferiraju studenti s višim financijskim znanjima.

Zanimljivo je da i rezultati testiranja preferiranog oblika štednje studenata i ulaganje roditelja za mirovinu (ponašanje roditelja) pokazuju statistički značajnu ovisnost (potvrđeno Hi-kvadrat testom). Naime, studenti koji su se izjasnili da njihovi roditelji štede za mirovinu ulaganjem u mirovinski fond i/ili imaju životno osiguranje kao preferirani oblik štednje, i sami bi izabrali ulaganje u mirovinski fond (46,1% svih studenata koji bi ulagali u mirovinski fond). Gore navedeni rezultati ukazuju na to da ponašanje roditelja utječe na mirovinske stavove studenata što zajedno s utjecajem fakulteta/škole u stjecanju znanja predstavlja dominantan put djelovanja na poticanje planiranja i štednje studenata za mirovinu. Navedeno identificira kanal putem kojeg bi se moglo učinkovito utjecati na mirovinsko opismenjavanje studenata.

6. Zaključak

Mirovinska pismenost dio je šireg koncepta financijske pismenosti i pored stavova i ponašanja u pogledu planiranja odnosno štednje za mirovinu podrazumijeva i poznavanje postojećeg mirovinskog sustava zemlje. Dosadašnja istraživanja financijske i mirovinske pismenosti u svijetu i u Hrvatskoj više su bila usmjerena na ukupnu populaciju dok su znanja, stavovi ponašanja studenata ispitivana u manjoj mjeri, iako su mladi specifična skupina koju uskoro nakon završetka studija očekuje ulazak na tržište rada i donošenje financijskih odluka s dugoročnim utjecajem na kvalitetu njihovog života u budućnosti. Dodatnu važnost tim odlukama daju demografske promjene i posljedične reforme mirovinskih sustava koje pretpostavljaju veću brigu i odgovornost pojedinca za vlastitu budućnost i osiguranje sredstava za pokriće životnih troškova u mirovini.

Rezultati istraživanja su pokazali da najbolje znanja o mirovinskim sustavu imaju studenti koji su pokazali i najviše financijskih znanja. Navedeno potvrđuje važnost financijske edukacije kao neophodne u snalaženju studenata između potreba i mogućnosti koje ih očekuju u budućnosti, a jedan od takvih izazova je upravo dugoročno planiranje i štednja za mirovinu.

S prelaskom na više godine studija, studenti preferiraju složenije oblike ulaganja iz čega se može zaključiti da financijsko znanje koje stječu tijekom studiranja ipak utječe na njihove stavove o izboru vrste štednje za mirovinu. Nadalje, upravo studenti koji su znanja o financijama stekli primarno na fakultetu/školi kao najpoželjniji oblik ulaganja za mirovinu odabiru mirovinske fondove. S druge strane, ponašanje roditelja (ali ne i znanja stečena u obitelji) odnosno njihov izbor štednje i ulaganja za treću dob značajno utječe na stavove studenata o štednji i planiranju za mirovinu. Navedenim rezultatima identificiran je kanal djelovanja na informiranje o važnosti štednje za mirovinu, proizvodima koji su na raspolaganju i koristima koje pojedinac može ostvariti pravovremenim individualnim angažmanom.

Rezultati ovog istraživanja doprinose relativno oskudnoj literaturi o razini financijskih i mirovinskih znanja specifične studentske populacije te povezanosti financijskih znanja s planiranjem za mirovinu. Rezultati su pokazali da financijsko opismenjavanje studentske populacije može biti važna mjera kojom se može pozitivno utjecati na studentske stavove o mirovinskom planiranju i dugoročnoj štednji, a time u konačnici i na poboljšanje financijskog i životnog standarda jednom kada današnji studenti dosegnu fazu umirovljenja.

Reference

1. Abreu, M. i Mendes, V. (2010) Financial Literacy and Portfolio Diversification, *Quantitative Finance*, Vol. 10, No 5, str. 515-528.
2. Anđelinović, M., Pavković, A. i Mišević, D. (2016) Mjerenje financijske pismenosti studenata na Sveučilištu u Zagrebu, EFZG serija članaka u nastajanju br.16-10, Sveučilište u Zagrebu, Ekonomski fakultet, str. 1-20.
3. Balen, M. (2017) Financijska pismenost i obrazovanje u Hrvatskoj, *Političke analize*, Vol. 8, No. 32, str. 22-26.
4. Barbić, D., Brečić, R., Filipović, J., Glasnović, E., Lučić, A., Mijušković, M., Miškić Rogić, T., Stamenković, M., Tušup, T. i Vuksanović Herceg, I. (2018) *Financijska pismenost i socijalizacija djece kao potrošača*. Ekonomski fakultet Zagreb.
5. Barbić, D., Palić, I. i Bahovec, V. (2016) Logistic Regression Analysis of Financial Literacy Implications for Retirement Planning in Croatia, *Croatian Operational Research Review*, Vol. 7, str. 319-331.
6. Bedeković, M. Kadlec, Ž. i Ribić, D. (2017) Financial Literacy of the Student Population in Professional Studies of the College of Tourism and IT Management in Virovitica, *Proceedings of the 6th International Scientific Symposium "Economy of Eastern Croatia – Vision and Growth"* University of Josip Juraj Strossmayer in Osijek, Faculty of Economics, str. 991-1000.
7. Bongini, P. i Cucinelli, D. (2019) University Students and Retirement Planning: Never too Early, *International Journal of Bank Marketing*, Vol. 37, No. 2, str. 775-797.
8. Bongini, P., Trivellato, P. i Zenga, M. (2012) Measuring Financial Literacy among Students: An Application of Rasch Analysis, *Electronic Journal of Applied Statistical Analysis*, Vol 5, No. 3, str. 425-430. Dostupno na: https://www.academia.edu/2508756/Measuring_financial_literacy_among_students_an_application_of_Rasch_analysis, [20. lipnja 2019.]
9. Braš Roth, M., Gregurović, M. i Marković Dekanić, A. (2014) PISA 2012 Financijska pismenost, Nacionalni centar za vanjsko vrednovanje obrazovanja-PISA centar, Zagreb, Dostupno na: https://pisa.ncvvo.hr/wp-content/uploads/2018/05/IZVJESTAJ_PISA2012_Financijska_26_finn_2.pdf [26. svibnja 2019.]
10. Chen, H. i Volpe, R.P. (1998) An Analysis of Personal Financial Literacy Among College Students, *Financial Services Review*, Vol. 7, No. 2, str. 107-128. Dostupno na: <https://pdfs.semanticscholar.org/683d/f4577aa70d87a01c8590a070c55134470cc0.pdf> [20. lipnja 2019.]
11. Ergün, K. (2017) Financial Literacy among University Students: A Study in Eight European Countries, *International Journal of Consumer Studies*, Vol. 42, str. 2-15.
12. Furtuna, F. (2008) College Students Personal Financial Literacy: Economic Impact and Public Policy Implications, *Undergraduate Economic Review*, Vol. 4, No. 1,

- str. 1-32. Dostupno na: <http://digitalcommons.iwu.edu/uer/vol4/iss1/1> [27. svibnja 2019.]
13. Gavurova, B., Huculova, E., Kubak, M. i Cepel, M. (2017) The State of Students' Financial Literacy in Selected Slovak Universities and its Relationship with Active Pension Savings, *Economics and Sociology*, Vol. 10, No. 3, str. 206-219. Dostupno na: https://www.economics-sociology.eu/files/19_15_444_Gavurova_Huculova_Kubak_Cepel.pdf [06. lipnja 2019.]
 14. Hrvatska narodna banka, Hrvatska agencija za nadzor financijskih usluga, Ministarstvo financija RH (2015) Mjerenje financijske pismenosti i financijske uključenosti u Hrvatskoj, Ipsos Public Affairs. Dostupno na: http://potrosac.mingo.hr/slike/dokumenti_3/g2016/m02/x1415483098985550.pdf [29. svibnja 2019.]
 15. Hsiao, Y.J. i Tsai, W.C. (2018) Financial Literacy and Participation in the Derivates Markets, *Journal of Banking and Finance*, Vol. 88, str. 15-29.
 16. Hrvatski zavod za mirovinsko osiguranje (2019) Statističke informacije Hrvatskog zavoda za mirovinsko osiguranje, No. 4, Dostupno na: http://www.mirovinsko.hr/UserDocsImages/publikacije/statisticke_informacije/2019/4/Statisticke_informacijeHZMOa_4_2019_svibanj2019.pdf [29. svibnja 2019.]
 17. Jappelli, T. (2010) Economic Literacy: An International Comparison, *The Economic Journal*, Vol. 120, No. 548, str. 429-451.
 18. Kadoya, Y. i Rahim Khan, M. S. (2018) Can Financial Literacy Reduce Anxiety About Life in Old Age?, *Journal of Risk Research*, Vol 21, No 12, str. 1533-1550.
 19. Lončar, I., Golemac, Z. i Arapović, A. (2017) Rezultira li srednjoškolsko obrazovanje zadovoljavajućom razinom financijskog znanja? poglavlje u knjizi *Financije na prekretnici: imamo li snage za iskorak? In memoriam prof.dr.sc.Ivo Sever* (ed. Blažić, H., Dimitrić, M. i Pečarić, M.), Sveučilište u Rijeci, Ekonomski fakultet, str. 137-152.
 20. Lusardi, A. (2009) Planning for Retirement: The Importance of Financial Literacy, *Public Policy & Aging Report*, Vol. 19, No. 3, str. 7-13.
 21. Lusardi, A. i Mitchell, O. (2009) How Ordinary Consumers Make complex Economic Decisions: Financial Literacy and Retirement Readiness. *NBER Working Paper*, No. 15350.
 22. Lusardi, A. i Mitchell, O.S. (2011) Financial Literacy and Retirement Planning in the United States, *Journal of Pension Economics and Finance*, Vol. 10, No. 4, str. 509-525.
 23. Lusardi, A. i Mitchell, O.S. (2014) The Economic Importance of Financial Literacy: Theory and Evidence, *Journal of Economic Literature*, Vol. 52, No. 1, str. 1-40.
 24. Lusardi, A., Mitchell, O.S. i Curto, V. (2011) Financial Literacy among the Young: Evidence and Implications for Consumer Policy, *CFS Working Paper Series*, No. 9.
 25. Mitchell, O.S. (2017) Financial Knowledge and Key Retirement Outcomes: an Overview of the Issue, *Pension Economics and Finance*, Vol. 16, No. 3, str. 273-276.

26. Niu, G. i Zhou, Y. (2018) Financial Literacy and Retirement Planning: Evidence from China, *Applied Economics Letters*, Vol 25, No 9, str. 619 – 623.
27. Novaković, D. i Sajter, D. (2017) Komparativna analiza mirovinskih fondova u Hrvatskoj i Europi poglavlje u knjizi *Financije na prekretnici: Imamo li snage za iskorak? In memoriam prof.dr.sc. Ivo Sever* (ed. Blažić, H., Dimitrić, M. i Pečarić, M.), Sveučilište u Rijeci, Ekonomski fakultet, str. 339-356.
28. OECD (2006), Improving Financial Literacy: Analysis of Issues and Policies, *Financial Market Trends*, Vol. 2 [05. lipnja 2019.]
29. OECD (2014), PISA 2012 Results: Students and Money: Financial Literacy Skills for the 21st Century, Vol. VI, PISA, OECD Publishing. <http://dx.doi.org/10.1787/9789264208094-en> [05. lipnja 2019.]
30. OECD (2018) OECD Pensions Outlook 2018, OECD, Dostupno na: https://read.oecd-ilibrary.org/finance-and-investment/oecd-pensions-outlook-2018_pens_outlook-2018-en#page23 [01. lipnja 2019.]
31. OECD/INFE (2016) International Survey of Adult Financial Literacy Competencies, <https://www.oecd.org/daf/fin/financial-education/OECD-INFE-International-Survey-of-Adult-Financial-Literacy-Competencies.pdf> [05. lipnja 2019.]
32. Pivac, S. (2010) Statističke metode, e-nastavni materijali, Ekonomski fakultet u Splitu
33. Ricci, O. i Caratelli, M. (2017) Financial Literacy, Trust and Retirement Planning, *Journal of Pension Economics and Finance*, Vol. 16, No. 1, str. 43-64.
34. Škreblić Kirbiš, I., Tomić, I. i Vehovec, M. (2011) Mirovinska pismenost i štednja za treću dob, *Revija za socijalnu politiku*, Vol. 18, No. 2, 127-148.
35. United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division (2017). World Population Prospects: The 2017 Revision.
36. Van Rooij, M., Lusardi, A. i Alessie, R. (2011) Financial literacy and Stock Market Participation, *Journal of Financial Economics*, Vol. 102, No. 2, str. 449-472.
37. Van Rooij, M., Lusardi, A. i Alessie, R. J. (2012) Financial Literacy, Retirement Planning and Household Wealth, *The Economical Journal*, Vol. 122, No. 560, str. 449-478.
38. Nestić, D., Radić, A., Škreblić Kirbiš, I., Švaljek, S., Tomić, I. i Vehovec, M. (2010) Starenje stanovništva i održavanje primjerenog životnog standarda u trećoj životnoj dobi, projektna studija, Ekonomski institut Zagreb, Zagreb.
39. Vehovec, M., Rajh, E., Škreblić Kirbiš, I. (2015) Financijska pismenost građana u Republici Hrvatskoj, *Privredna kretanja i ekonomska politika*, Vol. 24, No.1 (136), str.53-75.
40. Narodne novine (2015), Akcijski plan za unaprjeđenje financijske pismenosti potrošača za 2015. godinu, Vlada Republike Hrvatske, No. 11/2015, Dostupno na: http://narodnenovine.nn.hr/clanci/sluzbeni/2015_01_11_225.html, [27. lipnja 2019.]

41. Volpe, R. P., Chen, H., i Pavlicko J. J.(1996) Personal investment literacy among college students: A survey, *Financial Practice and Education*, Vol. 6, No. 2. str. 86-94.

DOES FINANCIAL KNOWLEDGE INDUCE RETIREMENT PLANNING?

Sandra Pepur, PhD
University of Split
Faculty of Economics, Business and Tourism
sandra.pepur@efst.hr

Ana Rimac Smiljanić, PhD
University of Split
Faculty of Economics, Business and Tourism
ana.rimac.smiljanic@efst.hr

Ivana Vukava, mag. oec.
ivana.vukava@gmail.com

Abstract

This paper examines the financial literacy of students of economy in the Republic of Croatia and analyzes their familiarity with pension planning. The research is inspired by the results of previous studies that rank young people as part of the population with the lowest level of financial literacy. Furthermore, the paper examines students' views on retirement planning. Namely, most of the research has shown insufficient individual interest in this segment of savings/investment for older age, which is crucial in the context of the expected pension system reform. The students expect the forthcoming independence from their parents as well as the financial independence that entails a certain degree of responsibility for financial decision-making. According to the results, the higher level of retirement knowledge is achieved by students who have better financial knowledge. The preferred form of students' retirement savings depends on the type of retirement savings that their parents have, and students who have acquired knowledge in finance mainly at college/school choose pension funds as the most preferred form of retirement saving/investment. The paper contributes to the existing literature in the field of students' financial literacy improvement in order to improve their well-being after retirement. The results of this research represent the starting point for more detailed future research on overall student population.

Key words: *financial knowledge, financial literacy, retirement planning, retirement literacy, students of economy*

JEL classification: A20, D14, G11, J26, G41

ISBN: 978-953-281-086-8